

**TRIBE, STATE AND POLITICS IN THE OTTOMAN-IRAN
BORDER: CAF KURDISH TRIBE AND THEIR CHIEF REBEL
MAHMUT PASHA SUBJECT**

Dr. Fehminaz ÇABUK

Erciyes Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

naz1453@hotmail.com

Abstract

Kurdish tribes in the Ottoman-Iranian border both it affected and influenced by interstate relations because of the strategic territories they lived on. These lands make the Kurds important in the history. One of the boundaries of the region, which has a strategic prescription between the two states, was Suleymaniye Sandjak, where Caf Kurdish tribe resided. Iran, who wanted to take Suleymaniye's lands under control, tried to carry out the same politics on the Baban Emirate on the Caf Tribe since the second half of the 19th century. The Iranian government, in particular, has appointed Sine ruler and Iranian officials for this work. Iranian's local administrators have tried to attract Caf's chiefs with various promises and rewards. Iran's such an approach to a tribe that was an under the domination of Ottoman led to diplomatic crisis between the two states. Caf tribe knew very well to take advantage of it in accordance with its own interests of their land and power struggle continuing for many years between in the two states. Caf leaders were not to hesitate to taken shelter in other state lands when they fall into disagreement with their central and local governments. One of these leaders was Mahmut Pasha, who was appointed as the District Governor to Gülanber's district with the title of "Pasha" after his father.

Keywords: *Ottoman, Iran, Border, Kurds, Caf Tribe*

**OSMANLI-İRAN HUDUT BOYLARINDA AŞİRET, DEVLET VE
SİYASET: CAF KÜRT AŞİRETİ VE REİSLERİ ASİ MAHMUT PAŞA
MESELESİ^{1 2}**

Özet

Osmanlı-İran hudut boylarındaki Kürt aşiretleri, üzerinde yaşadıkları stratejik topraklardan dolayı devletlerarası ilişkilerden hem etkilenmiş hem de bu ilişkileri etkilemişlerdir. Kürtleri tarihte bu denli önemli kılan da yine bu topraklardır. İki devlet arasında stratejik bir öneme sahip hudut topraklarından biri de Caf Kürt aşiretinin ikamet ettiği Süleymaniye Sancağı idi. Süleymaniye topraklarını hakimiyeti altına almak isteyen İran, Baban Emirliği üzerinde yürüttüğü siyasetin aynısını 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Caf Aşireti

¹ I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu 20-23 Eylül 2017 / Nevşehir’de bildiri olarak sunulmuştur.

² Bu makale, “Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)” isimli basılmamış doktora tezinden üretilmiştir.

üzerinde yürütmeye çalışmıştır. İran hükümeti, bu iş için hususi olarak Sine hakimini ve İran memurlarını vazifelendirmiştir. İranlı mahalli yöneticiler, Caf reislerine çeşitli vaatlerde ve mükafatlarda bulunarak aşireti kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. İran'ın Osmanlı tebaası olan bir aşirete böyle bir yaklaşımda bulunması iki devlet arasında diplomatik krizlere neden olmuştur. Osmanlı tebaası olan Caf Aşireti de hudutta rahat durmayıp sürekli İranlılarla iletişim halinde olmuşlardır. Caflılar, iki devlet arasında yıllarca süren toprak ve güç mücadelesinden kendi menfaatlerine uygun olarak istifade etmeyi çok iyi bilmişlerdir. Caf beyleri, tabii oldukları merkezi ve mahalli hükümetlerle anlaşmazlığa düştüklerinde diğer devletin topraklarına sığınarak tebaası oldukları devlete baş kaldırmaktan geri durmamışlardır. Bu beylerden biri de babasından sonra "Paşa" unvanıyla Gülanber kazasına kaymakam olarak atanmış olan Mahmut Paşa idi.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, İran, Hudut Boyları, Kürtler, Caf Aşireti*

GİRİŞ

Kürtler, tarih boyunca çeşitli devletlerin egemenliği altında aşiret yapılarını muhafaza ederek yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Kürt aşiretleri, Osmanlı-İran hudut boylarında göçebe ve yarı göçebe bir hayat sürmekteydiler. Kürtler, Osmanlı serhat bölgeleri olarak kabul edilen kuzeyde Erzurum ve Van, güneyde ise Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerine bağlı Kars, Beyazıt, Hakkari, Süleymaniye, Kerkük gibi livalar ve bunlara bağlı kaza, nahiye ve köylerde ikamet etmekteydiler. İran Kürtleri ise İran'ın kuzeybatısındaki Urmiye, Kirmanşah ve Luristan bölgelerindeki, Maku, Salmas, Hoy, Kotur (1878'den sonra İran'a bırakıldı), Mahabad, Soğuk Bulak, Hemedan, Senendec, Bukan, Serdeşt, Sakız, Bane, Bicar, Merivan, Kasr-ı Şirin gibi kaza ve nahiyelerde yaşamaktaydılar (Asatrian, 2009: s.1-3; Minorsky, TH. Bois & D.N Mac Kenzie, 2004: s.11-15; Nikitine, 2010: s. 92-101; Zeki Beg, 2012: s.38-56).18. yüzyılda Rusya'nın Kafkaslarda yayılma politikası ile birlikte, Revan başta olmak üzere İran'ın eski kuzey toprakları ve bu bölgelerde yaşayan Kürtler, Rus hakimiyetine girmiştir.³ Osmanlı, İran ve Rusya arasındaki savaşlardan dolayı sürekli değişen hudut çizgilerine rağmen en büyük Kürt nüfusu Osmanlı hudutlarındaydı. Bugün hala dünya üzerinde en fazla Kürt nüfusu Türkiye sınırları içerisinde yaşamaktadır. Kürtler, siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan büyük bir ehemmiyete sahip olan hudut boylarındaki topraklarda yaşadıkları için asırlar boyunca devletlerarası ilişkileri hem etkilemişler hem de bu ilişkilerden etkilenmişlerdir.

XVI. yüzyılın başlarında Şii mezhebine mensup Şah İsmail liderliğinde İran'da Safevi Devleti kurulmuş ve bu tarihten itibaren Osmanlı ve İran ilişkileri daha doğrusu iki devlet arasında doğu toprakları üzerinde hakimiyet mücadelesi başlamıştır. Sünni Osmanlı ve Şii İran arasındaki mezhep ayrılığı, Azerbaycan, Bağdat ve Musul toprakları üzerindeki hakimiyet mücadelesi ve yabancı devletlerin müdahaleleri iki devlet arasındaki anlaşmazlıkların artmasına

³ 1897 yılındaki nüfus sayımına göre 99,900 Kürt, Rus hakimiyeti altında yaşamaktaydı (Vanly, s.194).

ve iki İslam devleti olmalarına rağmen sürekli savaşmalarına neden olmuştur. Bu hususlara da bağlı olarak Osmanlı ve İran münasebetlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri ise iki devletin hudut boylarında meskun Kürt aşiretleri ve beyleriydi. Şah İsmail döneminden itibaren Osmanlı-İran mücadelelerinde Kürtlerin rolü büyük olmuştur. Her iki devlette uğruna mücadele ettikleri toprakların sakinlerinden olan Kürtleri bir şekilde yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Ancak izledikleri yanlış politikalar, Kürt beylerinin taraf değiştirmesine neden olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı hükümeti, Kürt aşiret reis ve şeyhlerine karşı farklı bir politika izlemeye başlamıştır. Kürtlere yönelik farklı bir siyaset izlemesinin başlıca nedeni hiç kuşkusuz Osmanlı-İran arasındaki hudut anlaşmazlığıydı. 1847 yılında iki devlet arasında imzalanan Erzurum Antlaşması'yla birlikte Kürt aşiretleri ve buldukları bölge ve araziler üzerinde her iki devlette hak iddia etmiştir. Başka bir deyişle 1847'den sonra Osmanlı-İran devletleri arasında Kürt aşiretlerini kendi taraflarına çekme yarışı başlamıştır. Antlaşma gereğince kurulan hudut belirleme komisyonlarında iki devlet arasında ihtilafli olan bölgeler üzerinde hak iddia edilebilmesi için öncelikle o bölgelerde yaşayan aşiretlerin tabiiyet meselesinin çözülmesi gerekiyordu. Ancak bu meselenin çözümü hiç kolay olmayacaktı. Hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerin büyük çoğunluğu göçebeydi. Asırlar boyunca yaylak-kışlak için bir devletin toprağından diğer devletin toprağına geçerek hudut kavramını hiçbir şekilde önemsememişlerdi. Bu yüzden öncelikle göçebe aşiretlerin iskan edilmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti, İran ve Rus hududundaki göçebe Kürt aşiretlerini Osmanlı topraklarında iskan edebilmek için onlara cazip teklif ve vaatlerde bulunmuştur. Aşiret reis ve şeyhlerine rütbe, memurluk ve maaş vererek onları devlete resmi bir bağla bağlamıştır (BOA., A.}MKT.UM.. 59/44, H. 14 Recep 1267 / M. 15 Mayıs 1851). Ayrıca devletin uygun gördüğü yerde aşiretiyle birlikte iskan olmayı kabul eden aşiret reisine müdürlük unvanı dışında vergiden muafiyet ve tarım yapabilmeleri için de gerekli teçhizat devlet tarafından kendilerine tahsis edilmiştir (BOA., A.}MKT.NZD. 159/27, H.03 Zilhicce 1271 / M. 17 Ağustos 1855). İran hükümeti de Osmanlı hudut politikasına benzer bir politika yürütmüştür. Osmanlı topraklarındaki siyasi ve ekonomik ahvali yakından takip eden İran Devleti, Osmanlı'nın iç ve dış sorunlarla mücadele ettiği dönemlerde hudut boyundaki bölgelerde ikamet eden aşiretlerle irtibat halinde olmuş ve huduttaki bazı Osmanlı aşiretlerini kendi topraklarına çekmek amacıyla onlara çeşitli cazip tekliflerde bulunmuştur.

İran, devlet politikası gereği hudut boyundaki Kürt aşiret reisleriyle özel olarak ilgilenmiş, onlara devlet kademelerinde vazife, unvan, maaş, nişan ve hediyeler vererek birçok ihsanda bulunmuştur. İran'ın Kürt aşiret reislerine bu denli cömert davranmasının nedeni reislerin gönüllerini hediyelerle hoş tutarak Osmanlı Devleti'nden uzaklaştırmak ve onları

kendi hakimiyeti altına alabilmektir.⁴ Osmanlı Devletiyle kıyasladığımızda İran'ın bu konuda daha başarılı olduğunu görmekteyiz. İran tebaası olan Kürt aşiretleri iki devlet arasında ihtilafli olan yerleri işgal ettiklerinde Osmanlı aşiretleri bu durum karşısında çaresiz kalmış, İran Devleti'ne itaat etmek zorunda kalmışlardır. Ancak İranlı aşiretleri işgale asıl teşvik eden İran hükümetiydi. İran hükümeti, hududundaki nüfuzlu Kürt aşiret reislerine ve reislerin emrindeki atlılarına maaş bağlayarak bölgede teçhizat açısından güçlenmelerini sağlamıştır. İran hükümeti sadece kendi tebaası olan nüfuzlu Kürt aşiret reisleriyle ilgilenmekle kalmamış aynı şekilde Osmanlı Kürt aşiretleriyle de ilgilenmiş, asi Osmanlı Kürt aşiret reislerini himaye edip açıktan ya da gizliden onlara her türlü destekte bulunmuştur. 19. yüzyılın başlarından ortalarına kadar Baban Emirleri, bir çok kez İran'ın destek ve teşvikiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştı. Baban Emirliği ortadan kaldırıldıktan sonra İran Devleti, bu sefer Musul'un önemli Kürt aşiretlerinden Caf Aşiretiyle ilgilenmiştir. İran'ın Sine hakimleri, Caf Aşiret reisleriyle akrabalığa dayalı yakın ilişkiler kurmuşlardır (BOA., Y..PRK.EŞA. 3/83, (H. 29 Zilhicce 1300 / M. 31 Ekim 1883). İran Devleti, ara ara bazı hediyelerle Caf Aşiret reisleriyle olan ilişkilerini sıcak tutmaya özen göstermiştir (BOA., DH.MKT.1831/99, H. 27 Ramazan 1308 / M. 6 Mayıs 1891).

İran'ın hudut boyunda yürüttüğü bu başarılı politikaya karşı Osmanlı aşiretleri de kayıtsız kalmamıştır. Osmanlı Devleti tarafından defalarca uyarılmalarına rağmen Caf Aşireti gibi hudut boyunda ikamet eden aşiretler İran'ın mahalli yöneticileriyle iletişim halinde olmuşlardır. Kardeşi Mahmut Paşa gibi Caf reisi Osman Bey de İranlı yöneticilerle görüşmüş ve bu durum Osmanlı hükümetini oldukça rahatsız etmiştir. Olay şu şekilde zuhur etmiştir:

Kirmanşah Şehbenderi, Gülanber Kaymakamı ve Caf Aşiret reisi Osman Bey ile ilgili 2 Ocak 1894 tarihli mühim bir yazıyı Osmanlı hükümetine göndermişti. Şehbender ile Kirmanşah Valisi Emir Nizam arasında yapılan görüşmede, Emir Nizam, *Kerkük Mutasarrıfı Arif Paşa'nın taltif edilmesi gerektiği ve kendisi ikinci rütbeden Mecidiye Nişan-ı Zişan'a sahip olduğundan verilecek İran nişanın ikinci Şir-i Hurşid'den aşağı olmaması lüzumuna dair Caf Aşiret reisi Osman Bey'den gelen bir kağıdı şehbenderine göstermişti. Emir Nizam, kağıdı şehbenderine vererek bu husustaki fikrini sormuştu. Şehbender, kağıdın içeriğini incelediğinde dikkatini çeken bazı noktalar olmuş ve bunları Osmanlı hükümetine bildirmeyi uygun bulmuştu. Osman Bey, Emir Nizam'a yazdığı mektupta, *İran'a hizmet ve sadakatim malumdur, işte o hizmetin eseriyle İran'a bildirmeye mecburum Kerkük Mutasarrıfı Arif Paşa, İran tebaasının**

⁴ 1891 yılında İran Devleti, Gülanber Kaymakamı ve Caf Aşireti reisi Osman Bey'e bir kılıç göndermişti. Osmanlı hükümeti, kılıç meselesinin altındaki niyeti Musul Valisine sorulmuştu. Musul Valisi, Osman Bey'e güvenilmeyeceğini ancak Caf Mahmut Paşa meselesine bir netice verilinceye kadar Osman Bey'in kaymakamlık memuriyetine onay ve izin verildiğini ifade etmiştir (BOA., İ..DH.. 1253/98330, H. 29 Rebiülahir 1309 / M. 2 Aralık 1891). Gülanber Kaymakamı Osman Bey, İran Devleti tarafından kendisine verilen kıymetli taşlarla bezemiş kılıcı kabul etmişti. Osmanlı Devleti, bu durumdan rahatsız olmuş olsa da izin vermiştir (BOA., DH.MKT. 1968/24, H. 04 Zilhicce 1310 / M. 30 Haziran 1892).

işlerinde yüce bir makamda bulduklarından taltiflerini istemeyi vazifeden bilirim, demişti. Kirmanşah Şehbenderi, bu durumdan oldukça rahatsızlık duymuş, çünkü Osman Bey'in böyle İran memurlarıyla haberleşmesi caiz değildi ve ayrıca mektupta *İran'a sadakatim ve hizmetim malumdur* diye bir cümle kullanması şüpheli bir durumdu (BOA., DH.MKT. 232/12, s.12, H. 04 Muharrem 1311 / M. 18 Temmuz 1893).

Kerkük Mutasarrıfı Arif Paşa, livada asayiş ve emniyetin berkemal olduğu ve İran tebaasının dahi bu durumdan memnun olduğu bu nedenle İran Devleti tarafından kendisine ikinci rütbe Şir-i Hurşid nişanın verileceğini belirterek nişanı kabul edip etmemesi hususunda hükümetten izin istemiştir (BOA., DH.MKT. 232/12, s.3, H. 04 Muharrem 1311 / M. 18 Temmuz 1893). Ancak şehbenderlikten gelen yazıda, Kerkük Mutasarrıfı Arif Paşa'nın İran Devleti'nden nişan almak için Osman Bey'in vasıtasıyla teşebbüste bulunduğu belirtilmişti. Arif Paşa hüsnü hizmetlerinden dolayı Osmanlı hükümeti nezdinde zaten taltif olmuştu.⁵ Memuriyetine yakışmayacak böyle uygunsuz harekete bulunmasından dolayı Osmanlı hükümeti, görevinden azledilmesini dahi düşünmüştü. Musul Vilayeti, Arif Paşa'nın hüsnü hizmetlerinden dolayı şimdilik sadece uyarılmasının daha uygun olacağını hükümete bildirmesi üzerine hükümet, Arif Paşa'nın bu konuda azarlanmasına ve Osman Bey'e de bu hususta gereken uyarının yapılmasına karar vermiştir (BOA., DH.MKT. 232/12, s.10, 11, H. 04 Muharrem 1311 / M. 18 Temmuz 1893; BOA., BEO. 389/29148, s.6, H. 16 Şevval 1311 / M. 22 Nisan 1894).

CAF AŞİRETİ VE REİSLERİ ASİ MAHMUT PAŞA MESELESİ

Cafların ikamet ettiği bölgelerde Osmanlı hakimiyetinin artmasıyla birlikte XIX. yüzyılın ilk yarısında aşiretin gücünde azalma meydana gelmişti. Osmanlı-İran sınırını tespit etme çalışmaları sonrasında, sürekli yer değiştiren Cafların bir bölümü belli bir bölgede tutunmak zorunda kalmıştı. İki devlette de yaylak-kışlakları bulunan Caflar için hudutların belirlenmesi büyük bir sorun teşkil etmişti. İki devlet arasında hudut belirleme çalışmalarında görevli olan Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud* eserinde Zuhab ve Süleymaniye⁶ Caflarından bahsetmiştir (Hurşid Paşa, 1997: s.181; Celil, 1992: s.20).

Süleymaniye'deki Caf-ı Süleymani Aşiretine bağlı taifeler; Şatri, Ruhzadi, Sedani, Nuruli, Haruni, Yezdan, Kemaliye, Amele, Necmeddin, Bilbas, Beraz, Gülgeni Başki, Murid, Tiylegu,

⁵ Daha önceden kendisine ikinci rütbeden Mecidiye nişanı verilmiş olan Arif Paşa'nın hüsnü hizmetlerinden dolayı beylerbeyi payesine terfi edilmesi Musul Valisi tarafından hükümete arz edilmişti (BOA., BEO. 389/29148, s.7, H. 16 Şevval 1311 / M. 22 Nisan 1894).

⁶Musul Vilayetine tabi Süleymaniye Sancağı; kuzeyden İran'ın Serdeşt, doğudan Bane ve Merbuvan, güneyden Kerkük'e bağlı Salahiye ve batıdan Kerkük kazalarıyla sınırdır. Süleymaniye Sancağı, Süleymaniye merkez kaza olmak üzere, Gülanber, Bazıyan, Şehr-i Pazar ve Mamure beş kazadan oluşmaktaydı (Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), 1993: s.28-34; Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, 2012: s. 17).

Şeyh İsmail, Safiye-vend, Çingiri, Kodakri, Kelhur, Lerr, Dürraci, Zerdui idi. Bu 24 taife 4100⁷ haneden oluşmaktaydı (Hurşid Paşa, 1997: s.181; Derviş Paşa, 1287 h.: s.59). Zuhab Caflarına bağlı taifeler ise, Haruni, Ziaddin, Nedri, Zerdui, Bavecani ve Tav Guzi idi. Osmanlı-İran hududunun belirlenmesinden sonra Zuhab İran hakimiyetine geçmiştir (Celil, 1992: s.21).

Caf Aşireti, Osmanlı Devleti'ne tabi olarak kış mevsiminde, Süleymaniye Sancağına tabi Karadağ kazası ve Bağdat'a tabi Zengibad nahiyesi ve Zuhab bölgesinde Koreto ve Şeyhan nahiyelerinde kışlayıp baharın gelmesiyle hayvanlarını otlata otlata Şehr-i Zor sahasına gelmekteydi. Oradan da yirmi otuz gün kadar kaldıktan sonra İran topraklarından Sine'ye (Senendec) gidip güz mevsimine kadar yaylayıp yine Şehr-i Zor'a⁸ geçtikten sonra tekrar kışladıkları bölgeye dönmekteydiler (Hurşid Paşa, 1997: s. 182; Derviş Paşa, 1287 h.: s. 57-58).

Caf Aşiretinin yarısından çoğu Osmanlı hükümetinin egemenliği altında yaşamaktaydı. Ancak gerçekte hiç kimsenin hakimiyetini kabul etmeyen bir aşiret idi. Caf Aşireti kışları Osmanlı sancağı olan Süleymaniye'de yaşamakta yazları ise İran'a göç etmekteydi. İran'da yerel makamlara hiçbir biçimde itaat etmediği gibi göçleri esnasında güzergahları üzerinde bulunan yerleri talan etmekteydi (BOA., BEO., 443/33201, H. 24 Muharrem 1312 / M. 28 Temmuz 1894). Bu vukuatlarından dolayı tedbir amaçlı İran hükümeti, Cafların göçleri sırasında onları denetleyecek düzenli birlikler çıkarırdı. Fakat bu alınan tedbirlerin hiçbir yararı olmazdı. Çünkü İran birlikleri silah kullanmaktan kaçındıklarından yalnızca onları uyarmakla yetinirlerdi. Cafların diğer daha az olan kısmı ise yerleşik bir yaşam tarzı sürmekteydiler. Bunlar diğer Kürt aşiretleri ve Türk toplulukları arasında küçük küçük topluluklar halinde dağınık vaziyette bulduklarından İran hükümetinin hakimiyetini tanımak zorunda kalmışlardı. Bu Caf Kürtleri Sine hakimine çok cüzi bir vergi ödemelerine rağmen İran silahlı kuvvetlerine hiçbir biçimde asker vermemekteydiler. Büyük at sürülerine sahip olan Caf Aşireti, eski sistem ateşli silahlar taşımaktaydı (Averyanov, 2010: s. 248 -249; Soane, 2008: s.43).

Caf Aşiretinin ikamet ettiği Gülanber bölgesi bir müdürlük iken Caf Aşiretinin kontrol altına alınması amacıyla kaymakamlığa çevrilmişti. Caf reisi Mehmet Bey'de beş bin kuruş maaşla kaymakam olarak tayin edilerek kendisine mirü'l-ümeralık rütbesi verilmişti. Oğlu Mahmut Bey'e de dergah-ı ali kapucubaşılığı verilmişti (Hut, 2006: s.316). Mahmut Bey babasından sonra "Paşa" unvanıyla Gülanber kazasına kaymakam olarak atanmıştı. Ancak

⁷ Mark Sykes'in 1908' deki çalışmasına göre ise Caf Aşireti 10.000 haneden oluşan büyük yarı göçebe bir aşiretti (Sykes, 1908: s. 456-457).

⁸Musul vilayetinin doğusunda yer alan Musul'a tabi Kerkük sancağı; kuzeyden Süleymaniye Sancağı ve İran, güney ve doğudan Bağdat vilayeti, batıda ise Musul ve Hakkâri sancakları ile sınırdı. Kerkük merkez kaza olmak üzere, Revanduz, Erbil, Salahiye, Köysancak ve Raniye altı kazadan oluşmaktaydı. Arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere, Kerkük sancağı 1892 senesi ortalarına kadar resmi yazışmalarda "Şehr-i Zor" olarak geçerken, Zor mutasarrıflığı ile olan isim benzerliğinin meydana getirdiği idari karışıklıklardan dolayı değiştirilmesi uygun görülmüş ve "Kerkük" ismi kullanılmaya başlanmıştır (Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), 1993: s.28-34; Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, 2012: s. 17).

Mahmut Paşa, kaymakamlık vazifesi esnasında uygunsuz hal ve harekete bulunarak mahalli idarecilere sorunlar yaratmıştır (Çetinsaya, 1999: s.158). Mahmut Paşa'nın zulmü ve yolsuzlukları yüzünden Süleymaniye Sancağının asayişini bozulmuş, sancak harap bir hale gelmişti. 1888 yılında Mahmut Paşa hakkındaki şikâyetler, devletin nezdine intikal ettiği zaman gelen şikâyetler üzerine hükümet, Mahmut Paşa meselesiyle bizzat ilgilenmek mecburiyetinde kalmıştır (BOA., Y..PRK.BŞK. 14/18, s.4, H. 01 Safer 1306 / M. 7 Ekim 1888).

İran hududuna yakın olduğu için siyasi açıdan oldukça hassas bir bölge olan Süleymaniye Sancağının neden harap bir halde olduğu ve İran ile kavga ve münakaşaya sebep olan şeyler her ne ise doğru bir şekilde bunların tahkikatının yapılarak hükümete bildirilmesi emredilmişti. Mabeyn-i Hümayun Hazret-i Mülükane-i Baş Kitabet-i Celilesine gönderilmiş olan Süleymaniye Sancağı, Caf Aşireti ve Mahmut Paşa ile ilgili hazırlanan layihanın özeti:

“ Süleymaniye Sancağı bundan yirmi sene öncesine kadar Osmanlı topraklarından en mamur ve abad sancaklarından biriydi. Şu yirmi sene zarfında Hemavend ve Caf Aşiretlerinin zulüm ve baskıları yüzünden Süleymaniye Sancağı harap olmuştur. Bu aşiret, sancağın fakir fukara ahalisini perişan bir halde yurtlarını terk etmeye mecbur bırakmıştır. Yıllık seksen bin lira olan geliri ise bu aşiretler yüzünden on iki bin liraya düşmüştür. Bu güzel sancağın şu anki durumda olmasının en büyük nedeni, memurların kötü idareleri ve zulmü bilhassa Caf beylerinden Mahmut Paşa'nın zulmü. Süleymaniye Sancağının perişan bir halde olmasına ve gelirlerinin düşmesine sebep olan Gülanber Kaymakamı Mahmut Paşa yüzünden hazine büyük zarara uğramıştır. Caf Aşiretinin tamamı Mahmut Paşa'ya tabi olmayıp geneli gördükleri zulüm ve haksızlıktan ötürü ona karşıdır. Mahmut Paşa, devletin memurlarından destek alabilmek için her türlü hile ve yalana başvurduğu gibi emellerine ulaşmak adına İranlılarla görüşmeyi dahi elden bırakmaz. İran beyleri ile sürekli irtibat halindedir. Her sene İran şehzade ve hanlarına bir çok hediyeler gönderdiği gibi daha geçen Mayıs'ta on iki Arap atıyla bir takım hediyeler İran'a göndermişti. Mahmut Paşa, daima himayesi altında bulunan aşiret eşkiyasından tertip ettiği süvari ve piyade şakileri İran ve Osmanlı topraklarına gasp ve yağma için göndermektedir. Şakilerin gasp ettiği mal ve hayvanın üçte birini kendisine almaktadır. Hatta geçen sene Mahmut Paşa, biraderi Osman Bey'i İran'a gönderip gasp ve yağma ettirdiği hayvan, mal ve eşyadan bir haylisini kendisine almıştı. Caf Aşiretinin İran topraklarına geçirilmemesi hususu İran Sefareti tarafından Osmanlı hükümetine yazıldığında Mahmut Paşa bu konuda vilayet ve liva tarafından uyarılmış ancak yine de Caf beyzadeleri gizli bir şekilde İran hududuna tecavüzle İran topraklarına geçmeye devam etmişlerdi. 1285 (Rumi) senesinde Mahmut Paşa'nın babası Mehmet Paşa ettiği fenalıkların karşılığını göreceğini hesap ederek aşiretinin bir kısmıyla İran'a firar etmiş ve bir müddet ikamet ederek İran'da dahi uygunsuz hareketlerle

bulunmaktan çekinmemişlerdi. Bu hallerinden usanmış olan İran Devleti, daha fazla katlanmayarak bunları memleketten sürüp çıkarmıştı. Altı bin haneden ibaret olan ve Mahmut Paşa'nın riyaseti altında bulunan Caf Aşireti, her sene İran toprağına geçip gasp, yağma ve hırsızlık gibi suçlar işlerken İranlılardan çekinmezler. Bu aşiret her sene yaylağına gidip döndüğünde Süleymaniye Sancağı dahilinde rastladıkları karye ve nahiye ahalisinin tarlalarında hayvanlarını otlatıp tamamen mahsulatı mahvettikleri için bunların güzergahlarında bulunan birkaç yüz kadar karye harap ve araziler boş kaldığı gibi devlet bunlar yüzünden münaza ve münakaşadan kurtulamamaktadır. Süleymaniye Sancağında Caf Aşiretinin ikamet ettiği yerlerin civarında bulunan Caf olmayan ahalinin tamamı Mahmut Paşa ve akrabalarının zulmüne ve saldırılarına daha fazla dayanamayıp arazilerini, evlerini ve yurtlarını terk ederek İran'a veya başka yerlere gitmişlerdir. Mahmut Paşa vergi namıyla Caf Aşiretinden her sene sekiz yüz bin kuruş para toplayarak üç yüz elli bin kuruşunu devlete vermekte geri kalan kısmını da kendi zimmetine geçirmektedir. Mahmut Paşa, her sene beş-altı bin lira ağnam resmi olarak üç-dört yüz lirasını mal sandığına verip üste kalanı da meşru olmayan servetine ilave etmektedir. Mahmut Paşa, taht-ı taahhütlerinde bulunan otuz nefer asker bedeli vererek her sene aşiret efradından beş bin lira akçe toplamaktadır. Birkaç nefer tedarik edip ümerayı askeriye teslim ederek bu vesileyle de haylice zimmetine para geçirmektedir. Değişik gerekçeler öne sürerek fukara ahalden çeşitli vergiler almaktadır. Mahmut Paşa ile akrabaları, fukaranın tasarrufunda bulunan araziden hangisini beğenirlerse sahiplerinden almak için onlara zulmedip nihayetinde arazinin sahibini kaçırap tapu memurunu da kandırdıktan sonra kendisinin ya da akrabasının adına boş arazidir diyerek sahibinden zorla almaktadır. Mahmut Paşa ve akrabaları türlü hile ve düzenbazlığa başvurarak fakir fukaranın arazisini ellerinden almaktadırlar. Mahmut Paşa'nın ahvalini tahkik etmeleri için İstanbul'dan askeriye, mülkiye, adliye ve şer'iyeye memurlarından en muktedir ve dirayetlileri buraya tayin edilirse Mahmut Paşa'nın suiistimali ve siyaseten devlete olan hıyaneti tamamen meydana çıkacağından şüphe yoktur. Çünkü Mahmut Paşa, devletin vergisinden tedarik ettiği serveti sayesinde Süleymaniye Sancağında her istediğini yapmaya muktedir. Hükümet memurları dahi bu adamın servet ve nüfuzuna mukavemet edemediklerinden Mahmut Paşa'nın zulmü gittikçe artmaktadır. Mahmut Paşa'nın şimdiki nüfuzu ve itibarı devlet tarafından kendisine verilen rütbe ve memuriyet sayesinde. Kaymakamlıktan azledilir ve Caf riyaseti elinden alınırsa nüfuz ve haysiyetinin yirmide biri kalmaz hatta Caf Aşiretinden beş seçkin zatın mührünü taşıyan bir belgede; Mahmut Paşa, riyasetten azledilip açığa alındığında altı bin hanelik Caf Aşireti tamamen kendisinden ayrılarak şimdiye kadar ettiği fenalık, suiistimal ve usulsüzlüğü ortaya çıkaracaklarını ve iskanı dahi kabul edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Mahmut Paşa katiyen devletine sadık değil devlete ve milletine karşı hainlik içerisindedir. Devletin hazinesinin ve fukara ahalinin bu adamdan

gördüğü kötülük, zarar ve ziyan saymakla bitmez. Mahmut Paşa menfaati için İran Devleti'nin ümerasıyla siyaseten gizli görüşmelerde bulunduğu ve hatta İran'dan bir hanlık rütbe ve unvanını almak için şimdiye kadar İranlılara üç bin lira akçe yedirmiş olduğu istihbar olunmuştur. Mahmut Paşa'nın durumundan İran Devleti, siyasi ve politik açıdan faydalanmaktadır. Şehr-i Zor (Kerkük) ve Süleymaniye sancaklarının emniyet ve asayışı Mahmut Paşa ve akrabalarının tahrik ve teşvikiyle ihlal edilmektedir. Eşkiyanın özellikle Hemavend eşkiyasının hamisi dahi yine Mahmut Paşa'dır. Öteden beri Caf Aşireti Hemavendlileri himaye edip onlara sahip çıkmıştır. Bu yüzden Mahmut Paşa'nın bu bölgeden çıkarılması devletçe ciddi bir mesele haline gelmiştir. Mahmut Paşa ile babası Mehmet Paşa, firari ve hain olarak İran'da buldukları kırk ay zarfında Caf Aşireti içinde hiçbir uygunsuzluk vuku bulmamış ve civar karye ve nahiyehane ahalisine asla zararları dokunmamıştı. O bölgenin her tarafında emniyet ve asayiş devam etmiş ve herkes kendi işiyle meşgul olmuştu. Devletin gelirleri de artmıştı. Mahmut Paşa babasıyla beraber Süleymaniye Sancağına döndüğünde ise yeniden asayiş ve düzen bozulmuş ve karışıklık zuhur etmiştir. Mahmut Paşa ve akrabaları Süleymaniye Sancağından çıkarılmadıkça ve alakaları tamamen kesilmedikçe Süleymaniye Sancağı'nın yeniden imarı, devlet hazinesinin gelirlerinin artması, bölge asayişinin muhafazası ve Osmanlı hududunun intizamı mümkün olmayacağı tecrübeyle sabittir. Mahmut Paşa, babası ve ecdadı öteden beri devlete Caf Aşiretini iskan edeceklerine dair pek çok söz vermişlerse de hiç birini yerine getirmedikleri gibi bazen İran Devleti'ne firar edip Osmanlı Devleti'nin aleyhinde işlere kalkışmışlardır. Mahmut Paşa, şahsi menfaatini korumak adına idaresi ve riyasetinde bulunan Caf Aşiretinin iskanını asla arzu etmez. Osmanlı Devleti ne zaman Caf Aşiretini iskan ettirmeye kalkışsa Mahmut Paşa türlü hilelerle işi zorlaştırmaktadır. Bu zamana kadar Caf Aşiretinin iskan edilememesinin sebebi, eskiden babası şimdi de Mahmut Paşa'nın kendisidir. Halbuki altı bin haneden ibaret olan Caf Aşiretinin yüzde sekseni iskan edilmeyi istemektedir. Eğer Mahmut Paşa Caf reisliğinden ve Gülanber Kaymakamlığından azledilir ve aşiretle olan alakası kesilirse aşiretin iskanı ve Süleymaniye'nin yeniden imar ve ıslahatında bir engel kalmaz. Mahmut Paşa, kardeşleri, akrabaları ve bazı Caf beyzadelerinin bu bölgeyle olan alakaları kesilerek bir daha geri dönmek üzere Trablusgarp veya Rum Eyaletinin en uzak bir yerine nakil ve iskan olunurlarsa o vakit Caf Aşireti tamamen iskan olacak ve Süleymaniye Sancağı bu harap halden kurtulabilecektir.” (BOA., Y..PRK.BŞK. 14/18, s.4, H. 01 Safer 1306 / M. 7 Ekim 1888).⁹

Caf Aşireti ve reisi Mahmut Paşa hakkında hazırlanan layihayı da göz önünde bulunduran hükümet, Mahmut Paşa'nın Süleymaniye'den uzaklaştırılmasının daha uygun olacağına karar

⁹ Ek kısmında metnin aslı verilmiştir.

vermişti. 1888 yılının Kasım ayında Yaver-i Ekrem Derviş Paşa başkanlığındaki komisyonun tanzim ettiği mazbatada, Mahmut Paşa mutasarrıflığa terfi ettirilerek Hama ya da Urfa'ya tayin edilerek bölgeden uzaklaştırılması ve yerine de Gülanber Kaymakamı olarak kardeşi Osman Bey'in atanması teklif edildi. Bu teklif Sultan Abdülhamit tarafından uygun bulundu. Hükümet Mahmut Paşa'yı bölgeden uzaklaştırarak iskan edilmeyi kabul etmeyen Caf Aşiretini iskan etmek istemiştir. Ancak Gülanber Kaymakamlığı yaptığı sırada devlet hazinesinden büyük miktarda para çalarak yolsuzluk yaptığı için devlet, Mahmut Paşa'yı Urfa'ya mutasarrıf olarak tayin etmekten vazgeçmiş, bunun yerine onu İstanbul'a çağırmıştır. Gülanber Kaymakamlığına ve Caf Aşiret reisliğine de kardeşi Osman Bey tayin edilmiştir. Mahmut Paşa, devletin emrine uyararak İstanbul'a gelmiş, kendisine Beşiktaş'ta bir ev ve beş bin kuruş maaş tahsis edilmişti. Kendisine sağlanan bunca olanağa rağmen Musul'a yani aşiretinin yanına dönmek istemiştir. Mahmut Paşa'nın bu isteğine hükümet olumsuz cevap verince 1891 yılında Mahmut Paşa aniden ortadan kaybolmuştur. İstanbul'dan kaçarak Musul'a gittiğine dair haberler alınmıştı (Çetinsaya, 1999: s.158-159).

Caf Aşiretinin eski reisi firarı Mahmut Paşa'nın aranıp bulunması için Osmanlı hükümeti memur tayin etmiş, ancak hiçbir netice alınamamıştı. Mahmut Paşa, Kürt Musa ve Bedirhan Paşazadelerden birkaç kişi önceden ittifak kurarak aşiret halkıyla beraber Avrupa devletlerinden birinin himayesi altına girmek üzere birer birer firar etmeye karar vermişlerdi. Hepsinden önce Musa Bey, firar etmeye kalkışmış ancak yakalanmıştı. Firar eden Mahmut Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı uygun olmayan hal ve harekete bulunacağı muhakkaktı. Bu yüzden Osmanlı hükümeti, Mahmut Paşa'nın acilen yakalanması için gereken yerlere şiddetli emirler vermiştir (BOA., İ.DH.. 1245/97505, H. 20 Safer 1309/ M. 25 Eylül 1891).

Mahmut Paşa'nın Batum üzerinden İran topraklarına geçtiği ve Caf Aşireti içine gelme teşebbüsünde bulunacağına dair bir istihbarat alınmıştı. Caf Aşireti, İran hududuna yakın olduğundan Mahmut Paşa'nın emeline erişmesi pek güç olmayacaktı. Musul Valisi bazı tedbirler almış, asi Mahmut Paşa'nın Osmanlı hududuna gelmesine müsaade edilmemesi hakkında Mahmut Paşa'nın biraderi olan Gülanber Kaymakamı Osman Bey'e ve Süleymaniye Mutasarrıflığına tebligat göndermişti. Her sene olduğu gibi bu senede tahsilata bakmak vesilesiyle Caf Aşiretinin içine mükemmel bir tabur nizamiye askeri sevk edilmiştir. Musul Valisi, gerek Caf Aşiretinin içine gönderilen taburu gerek de hudut üzerinde bulunan taburu kumanda etmesi ve Mahmut Paşa'nın uygunsuz hareketlerine yol vermemesi için hükümet tarafından muktedir bir miralayın gönderilmesini talep etmiştir. Osmanlı hükümetine göre, Mahmut Paşa maksadına erişmek adına çaba sarf etmekten geri durmayacaktı, bu yüzden kendisine ikinci *Bedirhan Paşa* nazarıyla bakılması gerektiğinden bu iş için bir tabur kafi olmayıp üç tabur gönderilmeliydi. Musul Valisi tarafından

talep edilen miralay ve sevk edilecek taburların tertibi hakkında Dördüncü Ordu Müşirine haber gönderilmişti (BOA., İ..DH.. 1245/97510, H. 20 Safer 1309/ M. 25 Eylül 1891).

Fıranı süresince beklediği desteği göremeyen Mahmut Paşa, af edilme ümidiyle kardeşi Mehmet Ali'yi¹⁰ Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın nezdine göndermiştir. Mahmut Paşa, asi olmadığını ve her vakit Padişah'a canını feda etmek üzere bütün aşiretiyle hazır bulunduğunu fakat Dersaadet'e gidemeyeceğini, eğer affa nail olursa daimi suretle Bağdat'ta iskan ve ikametle buradan emlakını idare edeceğini beyan ederek af talebini kardeşi vasıtasıyla Bağdat valisine bildirmişti. Bağdat'ta bulunan Yaver-i Ekrem Nusret Paşa'nın bu husustaki görüşü ise; *“Mahmut Paşa affa mazhar olmazsa İran hükümeti, onu kabul edecek Osmanlı Devleti'nin aleyhinde istihdam edecektir. Caf Aşireti, Sünni mezhebinden olup birkaç bin süvari çıkarabilecek güçte bir aşirettir. Mahmut Paşa'yla birlikte onlarda İran taraflarına geçebilir ve oralarda istihdam olabilirler. Böyle bir durumda Osmanlı topraklarında kalan Caf Aşireti de karye ve kazalara saldırmaktan geri durmayacaktır. Cezalandırılmaları ise nüfus ve güçlerinden dolayı oldukça zor olacaktır.”* (BOA., Y..PRK.BŞK. 24/7, s.4, H. 07 Rebiülahir 1309 / M. 10 Kasım 1891).

Kirmanşah Şehbenderinin bu husustaki görüşü ise; *“Mahmut Paşa, İran topraklarına kaçtığı takdirde İran hükümeti kendisini memnuniyetle kabul edecektir. İranlılar, Mahmut Paşa'nın bu hareketini takdir ederek bunu siyasi bir mesele haline getirmeye çalışacaklardır. Bu yüzden İran memurlarının Mahmut Paşa'yı yakalayıp teslim edeceklerine dair verecekleri teminata itimat etmek de caiz olmayacaktır.”* Mahmut Paşa'nın yerine Caf Aşiret riyasetine ve Gülanber Kaymakamlığına tayin edilen kardeşi Osman Paşa da, kardeşinin affedilmesini istememekteydi. Osman Paşa'nın bu husustaki görüşü ise *“Mahmut Paşa'nın af ve sığınma talebi kabul edildiği takdirde Süleymaniye'ye geri gelecek ahaliyi kışkırtıp bir takım uygunsuzluklara sebep olacaktır”* olmuştur (BOA., Y..PRK.BŞK. 24/7, s.5, H. 07 Rebiülahir 1309 / M. 10 Kasım 1891).

Kerküklü Talabani Şeyhi Hamit Efendi, Mahmut Paşa'nın af talebini hükümete bildirerek teslim olması için arabuluculuk yaptı (BOA., Y..PRK.BŞK. 24/7, s.3, H. 07 Rebiülahir 1309 / M. 10 Kasım 1891). Bu çabalar sayesinde Mahmut Paşa, saklandığı yerden çıkarak hükümete teslim oldu, Şeyh Hamit'le birlikte 1892 yılının Mayıs ayında İstanbul'a götürüldüler (Çetinsaya, 1999: s.160).

¹⁰ Bağdat Valisinin nezdine gelmiş olan Mehmet Ali'nin tevkif edilerek rehin olarak Bağdat'a alkonulması istenilmişti. Ancak Caf Aşiret reisi Osman Paşa, kardeşinin devlet nezdinde harp esiri gibi bir muamele görmesi Süleymaniye'de pek çok soruna neden olacağını hükümete bildirmiştir (BOA., Y..PRK.BŞK. 24/7, s.5, H. 07 Rebiülahir 1309 / M. 10 Kasım 1891).

İki yıl sonra Mahmut Paşa'nın sadakat yolundan asla ayrılmayacağına dair teminat içeren ifadesine, Şeyh Ahmet ve Süleymaniye bidayet mahkemesi başkanı Ebubekir efendilerin şahit ve kefil olduğuna dair resmi bir evrak düzenlenmiştir. Şahit ve kefiller tarafından yazılan evrak üzerine Mahmut Paşa affa mazhar olabilmisti. Mahmut Paşa, artık affedildiğine göre kendisine nişan ve rütbesinin iadesiyle maaşının yeniden tahsisi ve memleketine geri dönmesine izin verilmesini istemişti. İleride yine uygunsuz bir hareketi görüldüğü takdirde ise şahitler tarafından düzenlenen belge Bab-ı Ali'de kayıtlı olduğundan hükümet gerekeni yapabilecekti (BOA., BEO. 410/30724, H. 24 Zilkade 1311 / M. 29 Mayıs 1894).

1894 yılında Mahmut Paşa'nın da talebi üzerine hükümet, Mahmut Paşa'ya maaş ve unvanlarını iade ederek İstanbul'dan ayrılıp Musul'a dönmesine izin vermiştir. Mahmut Paşa, İstanbul'da göz hapsinde tutulduğu sırada Gülanber Kaymakamlığına ve aşiret reisliğine kardeşi Osman Bey geçmişti. Mahmut Paşa, aşiretinin yanına döner dönmez kardeşiyle reislik mücadelesine girmiş ve eski konumuna kavuşmak için aşiret beylerini ve ahalisini Osman Bey'e karşı kışkırtarak aşirette iç çatışmaya neden olmuştu. Mahmut Paşa'nın Osman Bey'in yeni getirdiği düzenden memnun olmayan aşiret beylerini yanına çekmesi ve onlardan destek alması zor olmamıştır. Çünkü aşiret beyleri her şeyden önce kendi menfaatlerini düşünmekteydiler. Bu yüzden menfaatleri için engel teşkil eden Osman Bey'in azlini talep etmekteydiler (BOA., BEO. 598/44837, s.8, H.15 Şevval 1312 / M. 11 Nisan 1895).

Caf Aşiretinin bey ve reisleriyle ileri gelenleri, haklarında kötü muamelede bulunduğu gerekçesiyle 1894 yılında Gülanber Kaymakamı ve Caf Aşiret reisi Osman Bey'i Musul Valisine şikâyet etmişlerdi. Aşiretin beylerinden gelen şikâyet yazıları üzerine Musul Valisi, yapılan şikâyetlerin tahkiki için Süleyman Efendi'yi vazifelendirmiş ve Caf Aşiretinin yanına göndermişti. Tahkik memuru Süleyman Efendi'nin, Caf Aşiretiyle ilgili Musul Valisine takdim ettiği tahkikat raporunun özeti:

“ Caf Aşiretinin yanına vardığımda, arz-ı mazhar¹¹da imzası olan tüm beyzadeler, reisler, muhtar ve ileri gelenlerini yanıma çağırıp birer birer ifade ve iddialarına müracaatla tahkikata giriştim. Beyzadelerin ifadelerine göre, arz-ı mazharın takdimi hiç kimsenin kışkırtmasıyla olmayıp Osman Paşa'dan usul ve nizama aykırı olarak gördükleri zulüm ve tecavüzden dolayıdır. Bu sene ıslahat gerekçesiyle Osman Paşa, aşiret içine getirmiş olduğu iki tabur nizamiye askeri ile hiçbir ıslahata muvaffak olamayıp yalnız askerin hazır bulundurulmasını fırsat sayarak, zorla kendilerinden elli bin kuruş akçe tahsil ettiğinden dolayı artık bu gibi zorbalığına asla tahammülleri kalmadığını belirterek mazbata içeriğindeki şikâyetlerini tekrarlamışlardı. Bununla beraber Caf Aşireti reislerinden Mahmut Paşa'nın

¹¹ Bir işin görülmesi hakkında halk tarafından yüksek bir makama topluca verilen dilekçe (Ferit Devellioğlu, 2012: s.44).

eskiden olduğu gibi kendilerine reis tayin edilmediği ve Osman Paşa'nın esaretinde kalmaları caiz görüldüğü takdirde yerlerini ve yurtlarını terk edip gitmeyi kendi aralarında kararlaştırmışlar. Ahali tarafından vilayete takdim edilen 20 Aralık 1894 tarihli bir telgrafta; Mahmut Paşa, Gülanber Kaymakamlığıyla Caf riyasetinde bulunduğu müddet zarfında haklarında uyguladığı zulüm ve eziyetten dolayı o vakit İran'a gitmiş olan bir takım ahali, Mahmut Paşa Dersaadet'e aldırıldığı zaman asıl vatanlarına geri dönmüş ve asayiş ve huzur içerisinde Padişah'a duacıyken bu sefer Mahmut Paşa Dersaadet'ten geri dönüp Caf Aşiretinin yanına vardığında kendisinin Gülanber Kaymakamlığıyla Caf riyasetine tayin buyrulması hakkında Caf Aşiretine her nasıl olduysa arz-ı mazharlar yaptırmıştır. Ahaliye tekrar zorbalık edecekleri kesindi. Bu yüzden yine yurtlarını terk etmeye mecbur olmamak ve Mahmut Paşa'nın zulüm, eziyet ve zorbalığından kurtarılmak üzere ahali tarafından hakikat arz ve beyan olunmuştur.

Bu sene Caf Aşiretinden alındığı iddia edilen altı yük elli bin kuruş hakkında Osman Paşa'dan cevaben alınan 24 Şubat 1895 tarihli tahriratta yazılanlara göre, Caf Aşiretinin bir kısmı Abdullah Paşa'ya diğer kısmı Mehmet Salih Bey'e ve bir kısmı da Kadir Bey'e bağlı olduğu gibi Kelali fırkası da muhtarları Abbas Ağa'ya bağlı olup bunların tekalif-i emiriyeleri dahi livaya tabi bulunmasından dolayı her sene vermeleri gereken yüz yirmi- yüz otuz bin kuruş, livadan tayin olunan memur tarafından mensup oldukları beyzade, reis ve muhtarlar vasıtasıyla tahsil edilmektedir. Kendilerinden tahsil edilen vergi, isimleriyle birlikte kayıt altına alınıp belge kendilerine teslim edildiği gibi yapılan tahsilatın miktarı livaca da kayıt edilmektedir. Fakat bu sene Caf Aşireti ittifak ederek Roğzadi fırkasının üzerine hücumla on beş bin liralık eşya, mal ve hayvanı gasp etmişlerdi. Gülanber emlak-ı hümayunun mahsulatından kırk sekiz binlik çeltiğin mahvedilmesine cüret ettiklerinden dolayı bölgeye Miralay Ali Rıza Bey'in kumandasında iki tabur nizamiye askeri gönderilmişti. Askerin vasıtasıyla çeltiğe verilen zarar tazmin edilmiş ve gasp olunan mallar geri alınarak sahiplerine teslim edilmişti. Caf Aşiretinin iddia ettiği akçenin aslı esası olmayıp Mahmut Paşa'nın kışkırtmasıyla bu iftiraya kalkışmışlardır. Osman Paşa, her kimin kendisiyle bir davası varsa Musul Vilayetinde kendisini müdafaaya hazır bulunduğunu belirtmiştir. Mahmut Paşa'nın riyaseti ve kaymakamlığı zamanında bu Caf Aşireti her sene İran hududunu ihlal edip gasp ve yağma gibi çeşitli suçlara kalkışmaktaydı. Osman Paşa, Gülanber Kaymakamı ve Caf reisi olduğundan beri bu hallerin defiiyle hiçbir tecavüze meydan vermemiştir. Mahmut Paşa Dersaadet'e aldırıldığında bunca ihsana mazhar olduğu halde firar edip Rusya ve İran içinde dolaşıp gelmiş ne fikre sahip olduğu herkesin malumudur. Osman Paşa müddetti idaresinde hüsnü hizmet ve sadakatten başka devletin rızasına ve emrine aykırı hiçbir hal ve hareket zuhura

gelmediği halde şimdi bu ahvaller Mahmut Paşa'nın kışkırtmasıyla meydana gelmektedir. Bu günlerde bu meseleye bir nihayet verilmezse bir kaç gün sonra Caf Aşireti Şehr-i Zor sahrasına döndüğünde büyük bir fenalık vukua geleceğini beyan ederim. Osman Paşa, hangisinin hüsnü hizmeti ve sadakati hükümetçe uygunsa onun veya her ikisi de istihdama uygun değilse o zaman da riyaset ve kaymakamlığa başka birinin tayin edilmesini ifade ve beyan etmiştir. Bununla beraber Caf Aşireti içerisinde dolaştığım müddet zarfında şahit olduğum ve hissettiğim kadarıyla bunların iddialarına bu günlerde hükümet tarafından bir netice verilmezse ilkbaharda Caf Aşireti Şehr-i Zor sahrasına döndüğünde iddia ve meramlarının icrasına kendileri bizzat kalkışacağından hudut boyundaki hassas noktalarda muhakkak büyük bir fenalık zuhura gelecektir. Mahmut Paşa'nın şimdiye kadar yanlış bir hareketi görülmemişse de önceki ahvali bilindiğinden ve Osman Paşa'nın hüsnü hal ve hizmetleri bu havalice meşhur ve hükümetçe de tasdik edildiğinden bu iddialar Mahmut Paşa aşiretinin yanına vardığından beri arzu ve fikrine hizmet eden ve kendisiyle birlikte bulunan beyzadeler tarafından vukua gelmekte olduğu anlaşılmıştır. İş bu rapor düzenlenip takdim edildi (5 Mart 1895)" (BOA., BEO. 598/44837, s.8, H.15 Şevval 1312 / M. 11 Nisan 1895).

Musul Valisine göre, Süleyman Efendi'den de gelen tahrirattan anlaşıldığı üzere Mahmut Paşa'nın İran memurlarıyla gizliden görüştüğü doğru değildi. Ancak Caf Aşiretinin yanına döndüğünden beri Roğzadi taifesi haricindeki taifelerin beyleri ve ileri gelenleri kendisine müracaat etmektedirler. Caf beyleri, Mahmut Paşa, Caf reisliğine ve Gülanber Kaymakamlığa tayin edilmezse aileleriyle birlikte yurtlarını terk edeceklerine dair hepsi ağız birliği etmiş ve ittifak kurmuşlardır. Bu ittifak Mahmut Paşa'nın kışkırtmasının eseridir. Mahmut Paşa, aşiret içinde ikamet etmeye devam ederse oralardan uzaklaştırılması zor olacağı için kendisinin bir memuriyetle veya uygun görülecek bir şekilde oradan çıkarılması mühimdir (BOA., BEO. 598/44837, s.7, H.15 Şevval 1312 / M. 11 Nisan 1895). İki tabur askerin Caf Aşiretine sevk edilmesi Osman Paşa'nın isteği ve talebiyle olmamıştır. Hükümet, hudutça görünen lüzum ve icap üzerine sevk etmiştir. Bu durum Caf beylerine de izah edilmiş ancak sahip oldukları vahşi mizaçları gereği Osman Paşa hakkındaki ısrarlarını sürdürmüşlerdir (BOA., BEO. 598/44837, s.2, H.15 Şevval 1312 / M. 11 Nisan 1895).

Mahmut Paşa ile Osman Paşa arasındaki reislik mücadelesinden dolayı Caf Aşireti ikiye bölünmüştü. Roğzadi ve Mikaili taifeleri Osman Paşa'yı; geri kalan taifeler ise Mahmut Paşa'yı desteklemekteydi. Süleymaniye Mutasarrıfı, riyaset meselesinden dolayı birbirleriyle rekabet içerisinde olan bu iki paşayı barıştırmak için her yolu denemiş ancak başarılı olamamıştı. İşin ehemmiyetinden dolayı Süleymaniye Mutasarrıfı tarafından Caf Aşiret beyzade ve kethüdarları çağırılmış ve bu mesele türlü fenalıklara sebebiyet vermeden ortadan kaldırılması gerektiği onlara anlatılmıştı. Bu icraattan da bir netice hasıl olmamıştı.

Çünkü Caf Aşiretinin beyzadeleri, menfaatleri gereği Mahmut Paşa ile ittifak kurmuşlardı. Diğer taraftan Osman Paşa'nın Caf Aşiretine eskisi gibi sözü geçmemekteydi. Beyzadelerin Mahmut Paşa'nın riyasetini istemelerindeki sebep ise eskisi gibi serbest hareket edip vergileri ödememektir. Riyaset meselesi yüzünden devletten gelen emirlerde sekteye uğramaktaydı. Mahmut Paşa, Osman Paşa'nın reisliğini kabul etmediğinden ondan gelen emirleri de önemsememekteydi. Osmanlı hükümetini, meşgul eden bir diğer mesele ise Caf Aşiretinin yaylak meselesiydi. İran hükümeti, Caf Aşireti yaylak zamanı İran'ın yerleşik ahalisine zarar verdiğinden yaylaklara gelmelerini yasaklamıştı. Osmanlı hükümeti, iki yüz yıldan beri her sene İran'daki yaylaklarına giden Caf Aşiretinin bundan men edilmemesi için Tahran ve İran sefaretleri vasıtasıyla İran hükümeti ile irtibata geçmişti. Osmanlı hükümeti, vilayetçe alınacak tedbirler sayesinde ve eskiden olduğu gibi Osman Paşa'nın vereceği teminatla Caf Aşiretinin İran'daki yaylaklarına gidebileceğini Musul Vilayetine bildirmişti. Ancak Musul Valisi, riyaset meselesi yüzünden Caf Aşiretinin bu yıl İran'daki yaylaklarına gidemeyeceğini ifade etmişti. Mahmut ve Osman paşalar yüzünden Caf Aşireti ikiye bölünmüş aralarında rekabet ve nefret zuhur etmişti. Bu şekilde İran'daki yaylaklarına gidip uygunsuz hareketlerde bulunmaları İran'ın itiraz ve şikâyetlerine sebebiyet verecek ve iki paşa arasındaki bu anlaşmazlık, İran hükümetinin de emellerine hizmet edecekti. Bu yüzden yaylak meselesinden ziyade riyaset meselesinin bir an evvel hüsnü surette nihayete erdirilmesi büyük bir ehemmiyet taşımaktaydı (BOA., Y..A...RES. 75/67, H. 27 Zilkade 1312 /M. 22 Mayıs 1895).

1895 yılının bahar mevsiminde Mahmut Paşa, Caf Aşiretinden bazılarını Roğzadi Aşiretine saldırmaya teşvik ettiğinden dolayı Roğzadi taifesi Şehr-i Zor bölgesine gelememişti. İran hükümetinin şikâyeti üzerine bir teminat alınmadan Caf Aşiretinin İran'daki yaylaklara gitmelerine izin verilmeyecekti. Bu maksada binaen Şehr-i Zor'a gönderilen Caf reisi Osman Paşa tarafından her türlü tedbir alınarak aşiretin Kızılca'ya geçmelerine müsaade edilmemişti. Ancak Caf Aşiretinin beyleri ile Mahmut Paşa arasındaki ittifak ve Osman Paşa'ya karşı takındıkları tutumdan dolayı bir netice hasıl olamamış, Şehr-i Zor'a gelmeleri uygun olmadığı halde bir teminat vermeden yaylaklarına geçmeye kalkışmışlardı. İran'a geçmelerini engellemek için asker tarafından geçitler tutulmuştu. Bunun üzerine Caf Aşiretinin beyzadeleri, hükümetin emrine itaat edeceklerini ancak Osman Paşa'nın riyasetini kabul edemeyeceklerini ve aşiret ahalisinin Şehr-i Zor'da beklemesi hayvanların telefine neden olacağını ifade etmişlerdi. İran'daki yaylaklarında fenalıkta bulunmayacaklarına dair her fırkanın kethüda ve ileri gelenlerinden birer kefalet senedi alınarak bu şekilde İran'daki yaylaklarına geçmelerine izin verilmesini istemişlerdi. Osmanlı hükümeti, Caf Aşiretinden bir teminat alınmadan geçmelerine müsaade edilmemesi gerektiğini bildirmişti. Mahmut Paşa, Dersaadet'teyken Şeyh

Said Efendinin kefaletiyle vermiş olduğu senet üzerine memleketine geri dönebilmişti. Döndüğünde ise hemen memleketi karıştırmaya başlamıştı. Osmanlı hükümeti, o bölgenin asayiş ve emniyeti için Mahmut Paşa'nın Bağdat'ta ikamet ettirilmek üzere oraya gönderilmesine karar vermişti. Böylece Mahmut Paşa, Süleymaniye ve Caf Aşiretinden uzaklaştırılarak Bağdat'ta gözetim altında tutulacaktı (BOA., MV. 84/96, H.01 Zilhicce 1312 /M. 26 Mayıs 1895). Ancak bu karar uygulanmamıştır.

Mahmut Paşa ile Osman Paşa arasındaki mücadele yüzünden iş görülememiş ve hatta vergiler dahi toplanamamıştı. 1896 yılında Sadrazam Rıfat Paşa, Mahmut Paşa'nın sert bir şekilde cezalandırılmasını istemiş ancak II. Abdülhamit bunu reddetmiştir. Mahmut Paşa'nın Trablusgarp'a sürgün edilmesi dahi teklif edilmiş, ancak II. Abdülhamit bu teklifi de kabul etmekten kaçınmıştır. Sultan, Ermeni olaylarının arttığı bir dönemde yerel eşraf ve Müslüman önderleri küstürmek istememiştir. Nihayetinde Caf aşiret beyleri bu sorunu kendi aralarında çözdüler. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre, Osman Paşa Gülanber Kaymakamı olarak kaldı, Caf aşiretini de aralarında ikiye böldüler. Daha sonraki yıllarda bir anlaşmazlık olmadan Mahmut Paşa ile Osman Paşa kendilerinin riyaseti altında olan aşiret ahalisini idare etmişlerdir (Çetinsaya, 1999: s.164-165).

SONUÇ

Osmanlı ve İran hudut bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretleri, eşkıyalık gibi uygunsuz hal ve hareketlerde bulduklarında tebaası oldukları devlet tarafından cezalandırılacakları vakit ya da kendilerinden vergi tahsil edilmeye kalkışıldığında hududu tecavüzle diğer tarafa geçerek cezadan ve vergilerden kurtulmaktaydılar. Bu durum ise hudutta türlü fenalığa sebep olduğundan bu fenalığın önünü almak ve hudut boyunda asayişin sağlanmasına ve devamına bir çare olmak amacıyla devletler arasında komisyonlar teşkil edilmiş ve hudut anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak Osmanlı ve İran devletleri arasında nihai bir karara bağlanamayan ihtilafli yerler meselesi yüzünden komisyonlardan ve hudut anlaşmalarından suhuleti sağlayacak bir netice elde edilememiştir. Devletlerin her biri, menfaatlerine uygun olarak farklı Kürt aşiretleri politikası yürütmüştür. Hudutta Kürt aşiretlerinden kaynaklanan asayiş sorunlarında dahi devletler politikaları gereği Kürtlere karşı sert yaptırımda bulunamamışlardır. Devletlerin Kürtlere bu derece müsamahalı olması aşiretlerin şımarmasına ve hudutta asayişsizliğe neden olmuştur.

Osmanlı ve İran hudut bölgelerindeki vilayet, liva, kaza ve nahiyelerdeki yönetici ve memurlar, merkezi otorite zayıfladığı zaman başlarına buyruk hareket ederek rüşvet, yolsuzluk, ahaliye eziyet, eşkıyalık ve eşkıyayla ortaklık ve daha birçok suça iştirak ederek vazifelerini kötüye kullanmaktaydılar. Yönetici ve memurlar, iki devlet arasında şikâyetlere sebep olacak

uygunsuz hareketlerde buldukları zaman, hudut boyundaki asayiş ve emniyetin idamesi için haklarında tahkikat yapılmakta ve gerekirse görevlerinden azledilmeleri talep edilmekteydi. Osmanlı ve İran hükümetleri, haklarında çeşitli suçlamalar bulunan mahalli idarecileri, suçları sabit olduğu halde çoğu zaman cezalandırmaktan veya görevlerinden azletmekten kaçınmışlardır. Ayrıca bazen meseleleri geçiştirerek zamanla kapatmaya çalışmışlardır. Osmanlı ve İran devletlerinin böyle bir tutum içerisinde olmalarının çeşitli nedenleri vardı. Osmanlı ve İran devletlerin içte ve dıştaki sorunları, bazı bölgelerde otorite boşluğu yaratmıştır. Devletlerin iç ve dış sorunlarla olan meşguliyetinden yararlanan bazı yöneticiler, merkezi dinlemeyip bağımsız hareket edebiliyordu. Ancak bölgenin ahalisini en iyi bilen yine bu yöneticilerdi ve eğer cezalandırılır veya azledilirlerse yerlerine daha iyi birine tayin etmek pek kolay olmayacaktı. Bu yüzden uygunsuz hareketlerine bazen göz yumulmuştur.

Devlet tarafından vazifelendirilen bazı mahalli yöneticiler, Caf Aşireti gibi bölgedeki nüfuzlu Kürt aşiretlerine mensuptu. Özellikle nahiye ve kazalara tayin edilen müdür ve kaymakamlar, bu aşiret reislerinden seçilmekteydi. Devletlerin böyle bir politika yürütmelerindeki amaç, aşiret reislerine ve aşiretin ileri gelenlerine rütbe, memurluk ve maaş vererek onları devletin hizmetine almak ve böylece devlete olan bağlılık ve sadakatlerini artırmaktı. Çünkü devlet kademelerinde resmi bir vazifede bulunan bir aşiret reisi diğer aşiret reislerine nazaran itaat altına alınması daha kolaydı. Ancak diğer taraftan bunların görevlerinden azli mensup oldukları aşireti devlete karşı ayaklandırabilirdi. Topraklarında huzursuzluk istemeyen devlet, bu gibi durumlarda daha ihtiyatlı ve temkinli davranarak azledilen kişinin yerine hemen aynı aşirete mensup bir diğer reisi tayin etmekteydi. Osmanlı ve İran devletleri arasında ihtilafı olan bölgelere hakimiyet mücadelesi yaklaşık bir asır sürmüştür. Devletler ancak tebaası olan aşiretler ve güçlü reisleri sayesinde bu ihtilafı yerleri zapt edebilirdi. Bu reisleri yanlarına çekebilmek için devlet, onlara hudut boyunda önemli vazifeler vermiş ve ihtilafı bölgelerde çıkardıkları karışıklıklarda onlara askeri destek dahi vermiştir. Bilhassa İran hükümeti, bu stratejiyi bir devlet politikası haline getirmiştir. İran Devleti, Lahican ve Vezne bölgelerinde de bu politikayı takip etmiştir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler (A.}MKT.NZD.):
159/27, H.03 Zilhicce 1271 / M. 17 Ağustos 1855.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet (A./MKT.UM.): 59/44, H. 14 Recep 1267 / M. 15 Mayıs 1851.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 443/33201, H. 24 Muharrem 1312 / M. 28 Temmuz 1894; 410/30724, H. 24 Zilkade 1311 / M. 29 Mayıs 1894; 598/44837, H.15 Şevval 1312 / M. 11 Nisan 1895; 389/29148, H. 16 Şevval 1311 / M. 22 Nisan 1894.

Dahiliye Mektubi Kalemi, (DH.MKT.): 1968/24, H. 04 Zilhicce 1310 / M. 30 Haziran 1892; 1831/99, H. 27 Ramazan 1308 / M. 6 Mayıs 1891; 232/12, H. 04 Muharrem 1311 / M. 18 Temmuz 1893.

İrade-i Dahiliye, (İ.DH.): 1253/98330, H. 29 Rebiülahir 1309 / M. 2 Aralık 1891; 1245/97505, H. 20 Safer 1309/ M. 25 Eylül 1891; 1245/97510, H. 20 Safer 1309/ M. 25 Eylül 1891.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 84/96, H.01 Zilhicce 1312 /M. 26 Mayıs 1895.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı, (Y..A...RES.): 75/67, H. 27 Zilkade 1312 /M. 22 Mayıs 1895.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Başkitabeti (Y.. PRK. BŞK.): 14/18, H. 01 Safer 1306 / M. 7 Ekim 1888; 24/7, H. 07 Rebiülahir 1309 / M.10 Kasım 1891.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahrirâtı (Y.. PRK. EŞA.): 3/83, H. 29 Zilhicce 1300 / M. 31 Ekim 1883.

B. Araştırma Eserler:

Asatrian, G. (2009). “Prolegomena to the Study of the Kurds”. Yerevan State University, *Iran an the Caucasus* 13.

Averyanov, P. İ. (2010). *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*. Çev: İbrahim Kale, İstanbul: Avesta Yayınları.

Celil, C. (1992). *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*. Ankara: Özge Yayınları.

Çetinsaya, G. (1999). “II. Abdülhamit Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset”. *Divan*, 2, 153–168.

Derviş Paşa (1287 h.). *Tâhdid-i İraniye'ye Memur Derviş Paşa Layihası*, İstanbul: Matbaai Amire.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.

Hut, D. (2006). “Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)”.

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Mehmed Hurşid Paşa (1997). *Seyahatname-i Hudud*. Çev: Alaattin Eser, İstanbul.

Minorsky, V., TH Bois & D.N Mac Kenzie. (2004). *Kürtler & Kürdistan*. İstanbul: Doz Yayınları.

Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), (1993). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Nikitine, B. (2010). *Kürtler*. Çev: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi.

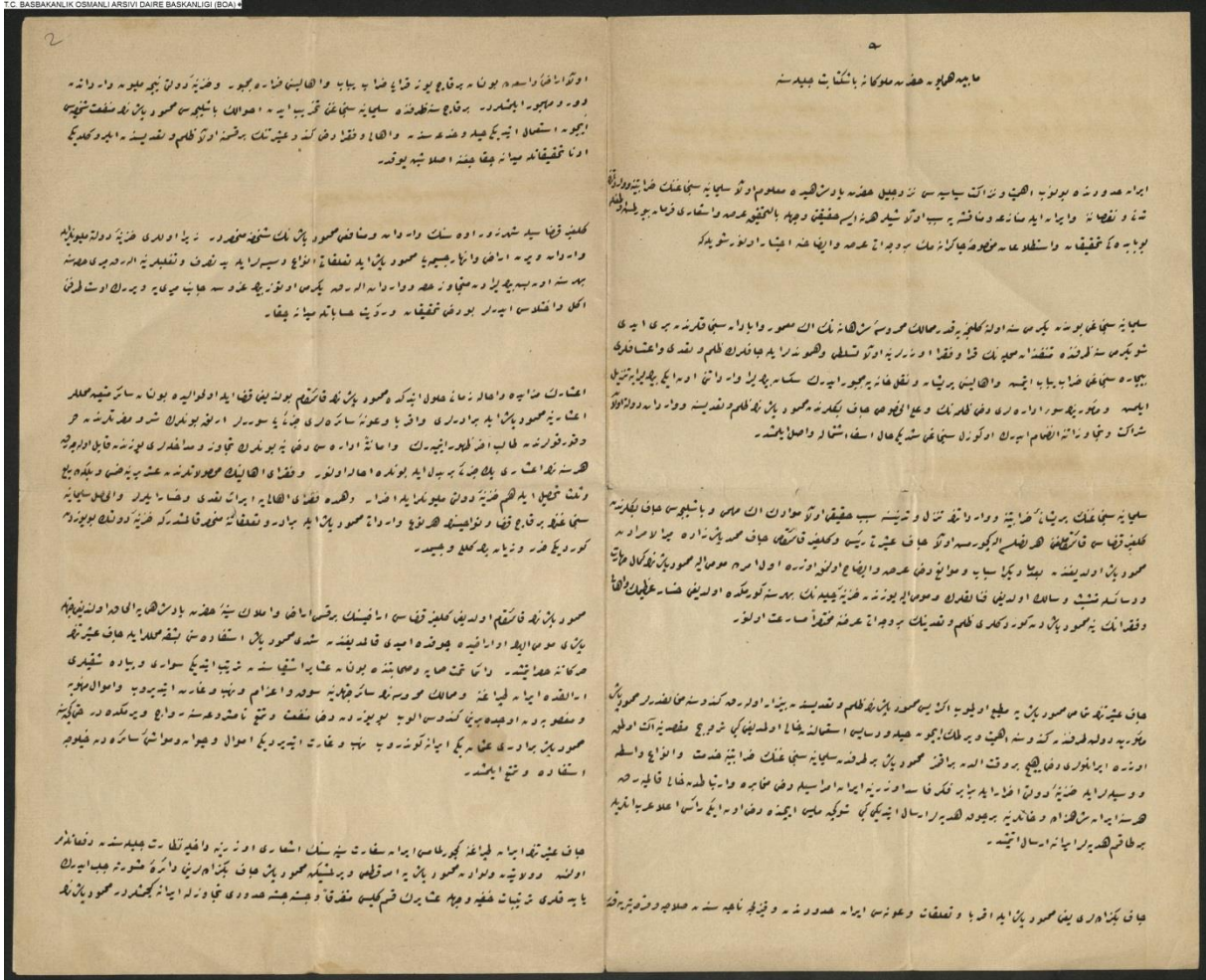
Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul. (2012). Edit: Cengiz Eroğlu, Murat Babukçuoğlu & Orhan Özdil, Ankara: ORSAM Yayınları.

Soane, E. B. (2008). *Report on the Sulaimania district of Kurdistan*. Revise: Meena, Review: Dr. Andrew Hyde, Sulaimani: Kurdology Center.

Vanly, İ. C. "The Kurds Under Imperial Russia", *The Kurds in the Soviet Union*, Chapter 10.

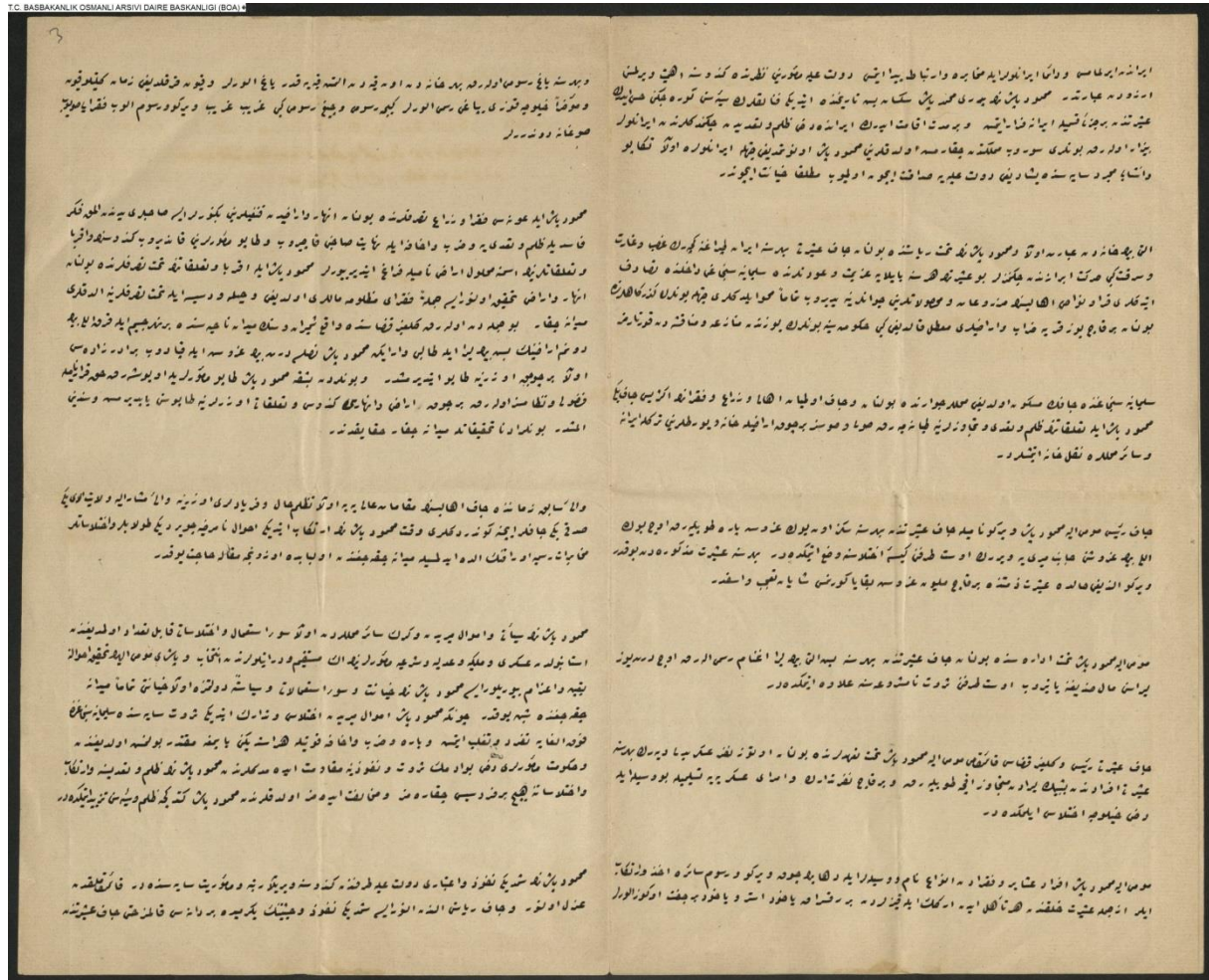
Zeki Beg, M. E. (2012). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*. Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak & Şükrü Arslan, İstanbul: Nubihar Yayınları.

Ek 1: Mabeyn-i Hümayun Hazret-i Mülükane-i Baş Kitabeta-i Celilesine gönderilmiş olan Süleymaniye Sancağı, Caf Aşireti ve Mahmut Paşa ile ilgili hazırlanan layiha (BOA., Y..PRK.BŞK. 14/18, s.4, H. 01 Safer 1306 / M. 7 Ekim 1888).

Y.PRK.BŞK.00014.00018.004

Y.PRK.BSK.00014.00018.004

